

Співавтори як первісні суб'єкти

авторського права:
окремі проблеми правової
регламентації

А. О. Котляр

здобувач кафедри цивільного права № 2
Національного університету «Юридична академія
України імені Ярослава Мудрого»

Визначено поняття, види й ознаки співавторів як суб'єктів авторських прав, проаналізована їх правова природа. Розкрито особливості правового регулювання відносин між співавторами, запропоновані подальші напрямки досліджень.

Ключові слова: авторські права, суб'єкти авторських прав, автор, співавтор.

Определены понятие, виды и признаки соавторов как субъектов авторских прав, проанализирована их правовая природа. Раскрыты особенности правового регулирования отношений между соавторами, предложены дальнейшие направления исследований.

Ключевые слова: авторские права, субъекты авторских прав, автор, соавтор.

A concept and kinds and signs of coauthors as subjects of copyrights is certain, their legal nature is analysed. The features of the right adjusting of relations are exposed between coauthors, further directions of researches are offered.

Keywords: copyrights, subjects of copyrights, author, coauthor.

Сьогодні, в умовах побудови в Україні соціально орієнтованої економіки, коли захист прав і свобод людини визнаються найвищою цінністю, пріоритетним завданням держави стає забезпечення реальної можливості здійснення гарантованих їм законодавством правомочностей, а також дієвого механізму їх захисту в разі протиправних посягань. Це твердження справедливе і щодо створення ефективної системи захисту прав авторів (співавторів), що є досить важливим у контексті приєднання нашої держави до низки міжнародних договорів у сфері інтелектуальної власності.

Актуальність цієї статті зумовлена тим, що, хоча в цілому нормативне регулювання охорони прав автора за законодавством України відповідає усталеним світовим стандартам, однак окремі норми законодавства містять певні протиріччя та недоліки, які повинні бути виявлені та усунені.

Перш ніж розпочати аналіз категорій «автор» та «співавторство», необхідно дати найбільш загальне визначення поняття суб'єкта авторського права. Визнається, що суб'єктами авторського права є власники суб'єктивних прав і носії обов'язків у правовідносинах, пов'язаних зі створенням і використанням твору науки, літератури і мистецтва.

Прийнято розрізняти первісних носіїв авторського права і похідних власників авторського права. Первісним суб'єктом є автор твору, чиєю творчою працею він створений. До категорії похідних суб'єктів авторського права відносять спадкоємців, інших правонаступників, тобто тих осіб, які не брали участі в процесі створення твору, але згідно із законом чи договором є носіями окремих авторських правомочностей.

Основу нормативного регулювання діяльності суб'єктів авторського пра-

ва становлять Цивільний кодекс України (далі — ЦК України), Закон України «Про авторське право і суміжні права» (далі — Закон), окремі питання авторського права регулюють й інші нормативні акти. Так, стаття 435 ЦК України встановлює, що первинним суб'єктом авторського права є автор твору. Крім того, суб'єктами авторського права визнаються також інші фізичні та юридичні особи, які набули прав на твори відповідно до договору або закону. У той же час ст. 7 Закону визначає, що суб'єктами авторського права є автори творів, їх спадкоємці та особи, яким автори чи їх спадкоємці передали свої авторські майнові права.

Закон виокремлює такі різновиди (категорії) авторів: співавтори (ст.13); автори збірок та інших складених творів (укладачі) (ст.19); перекладачі; автори інших похідних творів (ст.20); автори аудіовізуальних творів: а) режисер-постановник, б) автор сценарію і (або) текстів, діалогів, в) автор спеціально створеного для аудіовізуального твору музичного твору з текстом або без нього, г) художник-постановник, г) оператор-постановник (ст.17) та інші. Згідно з частиною 3 статті 17 Закону автори, твори яких увійшли як складова частина до аудіовізуального твору (як тих, які існували раніше, так і створених у процесі роботи над аудіовізуальним твором), зберігають авторське право кожний на свій твір і можуть самостійно використовувати його незалежно від аудіовізуального твору в цілому, якщо договором з організацією, що здійснює виробництво аудіовізуального твору, чи з продюсером аудіовізуального твору не передбачено інше.

Тому потрібно дати детальну характеристику автора як суб'єкта авторського права, а також розглянути питання співавторства. Слід зазначити, що в лі-

тературі можна зустріти багато визначень цього поняття. Зокрема В. Даль наводить таке визначення: «Автор — творець чого-небудь, вигадник, письменник... Авторство — стан, обов'язок або заняття письменника» [1, с. 4]. Зустрічаються також інші варіанти визначення: «Автор (від лат. «au(c)tor») — творець якого-небудь твору, наукового дослідження, винаходу тощо» [2, с. 13]. «Автор — творець літературно-художнього, музичного, наукового та ін. твору, а також проекту, винаходу» [3, с. 72]. «Автор — особа, яка створює твір» [4]. Е. П. Гаврилов відзначав, що «...слово «автор» вживається або в широкому розумінні, включаючи сюди всі категорії громадян, які є суб'єктами первісного авторського права, або у вузькому розумінні, не включаючи у свій склад перекладачів, укладачів, авторів літературного запису твору, оброблювачів і т. д. ,... для авторського права всі ці особи є авторами» [5, с. 41].

Характерною рисою, яка відрізняє автора від інших суб'єктів авторського права, є те, що створення ним твору нерозривно пов'язане з творчою працею, яка є й однією з основних ознак твору. Як писав Г. Ф. Шершеневич, «якщо будинок, суму грошей чи будь-який предмет можна увявити собі незалежно від імені, якому вони належать, то зовсім інше можна сказати про духовний твір, існування якого не може бути відірване від особистості автора, хоча б права його були перенесені на іншу особу чи навіть зовсім припинилися б» [6, с. 130].

Авторство — це безстрокова невід'ємна якість, яку творець твору набуває винятково за фактом створення результату його творчої діяльності. Статус автора твору не може бути залежний від оприлюднення твору або від часу такого оприлюднення, а також від ступеня завершеності роботи над твором. Не

існує юридичних підстав для того, щоб позбавити автора прав на твір, що створений особисто ним. При цьому слід наголосити, що питання про авторство в правозастосовному аспекті є завжди більш конкретним, оскільки правова практика спрямована не на з'ясування поняття та ознак авторства як такого, а на встановлення належності авторства на конкретний індивідуалізований твір. Таке з'ясування авторства на конкретний твір має сенс, наприклад, у разі коли авторство оскаржується будь-якою третьою особою. Інколи виникають ситуації, коли авторство на конкретний твір точно встановити неможливо.

До змісту цивільної правоздатності, як відомо, входить можливість кожної особи бути носієм авторських прав, тобто власником такого права можуть бути особи, які не досягли повноліття, й особи, визнані в установленому порядку недієздатними. Для того, щоб абстрактна можливість виступати суб'єктом авторського права була втілена в суб'єктивне право осіб, необхідний юридичний факт, який є юридичним вчинком. Слід погодитись з І. В. Поповою, яка наголошує, що «діяльність із створення твору належить до таких правомірних дій, які іменуються юридичними вчинками, що породжують цивільно-правові наслідки незалежно від намірів громадянина. Оскільки фактичні дії можуть учиняти і недієздатні особи й особи, обмежені в правоздатності, конкретні авторські права можуть з'явитися в будь-якої особи незалежно від її віку і дієздатності» [7, с. 32]. Однак чинне законодавство, що регулює авторські правовідносини, не визначає порядок здійснення авторських прав недієздатними і неповнолітніми спеціальними нормами, цей порядок установлений нормами цивільного права, якими слід керуватися при виник-

ненні конкретних життєвих обставин у сфері реалізації авторських правомочностей вказаними особами.

Питання про правосуб'єктність автора твору як суб'єкта авторського права не є єдиним дискусійним питанням. У юридичній літературі серйозна увага приділяється проблемі співавторства.

Стаття 13 Закону регламентує, що співавторами є особи, які спільною творчою працею створили твір. Прийнято розрізняти нероздільне і роздільне співавторство. Під нероздільним співавторством прийнято розуміти створення творів, які становлять одне нерозривне ціле. Ознакою нероздільного співавторства є неможливість виділення частини кожного автора і як наслідок усі автори такого твору мають авторські правомочності на весь твір у цілому і на кожен його частину. Так, Е. П. Гаврилов стверджує, що «твір у тому випадку становить нерозривне ціле, коли його неможливо розділити не у фізичному змісті, а в змісті цивільного права...» [5, с. 118]. Законодавство низки закордонних країн чітко визначає, що співавторство визнається тільки щодо тих творів, які крім спільної творчої праці, характеризуються ще й тим, що така праця одного із співавторів не може бути виділена як окремий твір.

Іншою ознакою нероздільного співавторства є те, що воно виникає, як і авторство, через закон. Це означає, що співавтори мають суб'єктивні права і є носіями обов'язків, пов'язаних зі створенням і використанням творів науки, літератури і мистецтва всі разом, тобто співавторство не може бути зміненим чи скасованим за згодою сторін.

Роздільне співавторство виникає на один твір, у якому частка участі кожного з авторів легко встановлюється. На думку О. С. Йоффе, при роздільному співавторстві «твір єдиний, але не утво-

рює нерозривного цілого, а складається зі створених співавторами частин, кожна з яких має також самостійне значення» [8, с. 24]. У разі роздільного співавторства всі співавтори, крім неподільного права на весь твір у цілому, мають авторське право на створену ними частину твору.

Єдиної думки в науці щодо трактування цього поняття немає і дотепер. Так, Н. А. Зільберштейн підтверджує можливість існування поняття роздільного співавторства, вказуючи, що воно має місце при створенні музично-драматичних творів і музичних творів з текстом [9, с. 31]. На його думку, співавторство на оперу, балет, оперету, пісню виникає на весь твір при збереженні за кожним співавтором права на свою частину.

Е. П. Гаврилов зазначає, що при аналізі поняття роздільного співавторства випливають деякі протиріччя. Як зазначалося вище, кожний зі співавторів має авторські права на частину колективного твору, що була ним створена, разом з тим усім співавторам належать права на твір. Однак, він указує, якщо автор, що є співавтором підручника, бажає опублікувати свою частину самостійно, то за правилами, що витікають з поняття співавторства, він повинен одержати згоду інших співавторів. У такому випадку автор «не зберігає за собою всього комплексу авторських прав на свій твір».

Таким чином, погляд на одну проблему зовсім протилежний. На нашу думку, роздільне співавторство повинно мати місце в юридичній науці, оскільки при створенні низки творів споконвічно допускається можливість виділення однієї його частини і використання цієї частини самостійно. Прикладом у даному випадку можуть виступати музично-драматичні твори. Окреме вико-

ристання внеску кожного правовласника такого твору може допускатися, але з урахуванням основної умови — не завдати збитку використанню спільного твору, тобто, бажаючи поставити музично-драматичний твір, співавтор повинен дістати дозвіл як у композитора, так і в співавтора. Однак при використанні тільки музики діставати згоду автора тексту не потрібно, і навпаки.

Вважаємо, що для того, щоб не виникло подібного роду розбіжностей, необхідно на стадіях створення і використання творів співавторам укласти угоду про подальшу долю твору як спільного його використання, так і кожної його частини, якщо мова йде про роздільне співавторство. У такій угоді можуть передбачатись конкретні умови щодо процесу спільної творчої роботи, розподілу та здійснення авторських прав на створений твір, правил розподілу отриманої винагороди тощо.

Викликає суттєві розбіжності й питання укладання угоди між співавторами. Низка вчених ставить під сумнів визнання необхідним укладання попередньої угоди при виникненні співавторства. Так, М. Я. Кирилова зауважує, що в деяких ситуаціях відносини співавторства можуть виникнути і за відсутності угоди. Наприклад, співавторство може бути встановлене в судовому порядку, коли, хоча й не було попередньої угоди, але фактично твір став результатом творчої діяльності двох чи більше осіб [10, с. 56]. Міркування Е. П. Гаврилова з цього питання зводиться до того, що «співавторство виникає з моменту створення (вираження в об'єктивній формі) колективного твору. Для виникнення співавторства не потрібно або дозволу чи угоди співавторів» [11, с. 17]. При цьому Е. П. Гаврилов вважає, що укладання угоди між співавторами про використання твору є необхідним.

У теорії висувається точка зору щодо недоцільності укладання попередньої угоди між співавторами, заснована на таких положеннях. По-перше, пояснюється, що поняття «співавторство як створення спільною працею двох чи більше осіб твору» необхідно розглядати значно ширше, зокрема його характерною ознакою є те, що об'єкт авторського права створено спільно. Так, В. А. Дозорцев вважає, що при створенні твору спільною творчою працею декількох авторів головним є не практичне здійснення спільної праці, а створення єдиного твору: ці особи могли працювати над твором не тільки не спільно, а й навіть без домовленості один з одним, зовсім незалежно. Важливо тільки, щоб єдиний твір був результатом творчої праці кожного зі співавторів, хоч діяльність деяких з них і не була спрямована на створення твору в співавторстві [12, с. 50].

Е. П. Гаврилов також тлумачить поняття спільності не тільки як участь співавторів у створенні твору в тому самому місці й у той самий час. Він пояснює, що «творчий процес часто протікає й інакше — неодноразово й у різних місцях». У зв'язку з цим «спільність» у даному випадку не слід розуміти буквально.

Крім питання про час і місце творчого процесу співавторів, важливим є питання про визначення рівня творчої праці кожного зі співавторів усього твору загалом. На думку французького вченого Р. Дюма, «зовсім не важливо те, що окремі внески відносяться до зовсім різних категорій творчості» [13, с. 101]. Цікавий підхід французьких учених при визначенні поняття «спільного твору». Хотілося б навести висловлення щодо цього питання А. Франсона: «Слід кваліфікувати всі твори, при створенні яких різні авто-

ри дійшли згоди щодо творчого внеску кожного для створення твору в цілому»; «після закінчення роботи над твором стає відомо, що в ньому належить кожному співробітнику, щоб він міг претендувати на авторство; але саме загальне натхнення співавторів перетворило цей твір у спільний». На підставі викладеного вченими ставиться питання про необхідність угоди між авторами для створення твору.

По-друге, наступною підставою, яка дає змогу ряду вчених вважати, що укладання попередньої угоди про співавторство не обов'язкове, є те, що співавторство може виникнути без згоди автора початкового твору.

Так, В. І. Серебровський стверджує, що виникнення відносин співавторства при використанні раніше створених творів без співавторської угоди може зустрічатися в сфері образотворчого мистецтва, а також при створенні музики на вже виданий текст [14, с. 67]. Аналогічна позиція й у Е. П. Гаврилова.

Безумовно, аналізуючи наведені вище міркування, можна дійти висновку, що укладання попередньої угоди між співавторами неможливе. Однак, на нашу думку, розглянуті наукові позиції є досить спірними.

Так, зокрема не можна вважати співавторством доробку твору померлого автора, оскільки в даному випадку немає спільної творчої праці, тому що один твір померлого автора вже створено, а особа, яка доповнила його новим змістом, повинна розглядатись як автор цієї його частини. Слід погодитись з І. В. Савельєвою, яка зазначає, що «особа, яка внесла свій творчий внесок у чужий твір, одержує самостійне авторське право на результат своєї творчості (якщо останній має ознаки об'єкта авторського права), не стаючи співавтором оригіналу» [15, с. 54].

Крім того, на підтвердження цього міркування можна процитувати ст. 2 (3) Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів, відповідно до якої підлягають охороні на рівні з оригінальними творами, без збитку для права автора оригінального твору, переклади, переробки, музичні аранжування й інші трансформації літературного чи художнього твору.

Однією з необхідних умов виникнення співавторства є укладання авторами твору угоди, яка повинна розглядатися як волевиявлення авторів, спрямоване на спільну творчу роботу. Оскільки подібна угода розглядається як угода, основною ознакою якої є вольовий акт, тобто дії людей, спрямовані на виникнення правовідносин. Так і попередня угода між співавторами породжує їхні відносини у сфері авторського права.

Інакше повинно вирішуватись питання про укладання угоди між співавторами про використання вже створеного твору. У цьому випадку розбіжностей у міркуваннях не вбачається. Як правильно вказується, що угоди між співавторами про спільне використання творів є обов'язковими для здійснення їхнього використання. Угодою між співавторами можуть бути визначені способи використання твору загалом, межі прав окремих співавторів щодо частин, які мають самостійне значення, способи зазначення імен при обнародуванні твору, порядок розподілу винагороди між співавторами тощо.

У законодавстві України відсутнє регулювання інституту «співробітництва», для якого характерна відсутність творчого внеску суб'єкта в процес створення твору або такий внесок не має вирішального значення на творчий процес і отриманий результат творчої діяльності. Хоча надання кон-

сультатій, певних форм матеріально-технічної допомоги (зокрема: надання історичних матеріалів, тематичний добір літератури тощо) та інше може мати для автора інколи велику цінність. Така допомога інколи значною мірою впливає на результат і строки завершення творчої діяльності. Проте це не є підставою визнання співавторства на створений в результаті творчості автора твір.

Співавторство є однією з тих категорій, до якої відповідно до суті відносин

не може бути застосований примус. Відносини співавторства можуть бути наслідком вільного волевиявлення двох або більше авторів щодо їх майбутньої спільної творчої інтелектуальної діяльності або наслідком визнання певного творчого внеску особи в процес створення охоронюваного. Тому досить важливим є визначення основних умов співпраці співавторів, механізму використання ними спільного, а також поділу винагороди за нормами законодавства України.

Список використаної літератури

1. *Даль В.* Толковый словарь живого великорусского языка : в 4-х т. / В. Даль. – М. : ГИС, 1956. – Т. IV. – С. 4.
2. Словарь иностранных слов / Под ред. И. В. Лехина, С. М. Локшиной, Ф. Н. Петрова и Л. С. Шаумяна. – [8 изд.]. – М. : Русский язык, 1981. – С. 13.
3. Словарь современного русского литературного языка : в 20-ти т. / Гл. ред. К. С. Горбачевич. – М. : Русский язык, 1991. – Т. 1. А-Б. / [сост. Л. П. Алекрова и др.]. – С. 72.
4. Глоссарий терминов по авторскому праву и смежным правам Всемирной организации интеллектуальной собственности. – Женева: Изд-во ВОИС, 1981. – С. 17.
5. *Гаврилов Э. П.* Советское авторское право. Основные положения. Тенденции развития / Э. П. Гаврилов – М. : Наука, 1984. – С. 41.
6. *Шершеневич Г. Ф.* Авторское право на литературные произведения / Г. Ф. Шершеневич. – Казань : Тип. Имп. ун-та, 1891. – С. 130.
7. *Попова И. В.* Авторское право и смежные права / Под ред В. Ф. Чигира. – Минск : Амалфея, 1999. – С. 32.
8. *Иоффе О. С.* Авторское, изобретательское право, право на открытие : учебное пособие / О. С. Иоффе. – М. : Знание, 1969. – С. 24.
9. *Зильберштейн Н. А.* Авторское право на музыкальные произведения / Н. А. Зильберштейн. – М. : Сов. композитор, 1960. – С. 31-32.
10. *Кириллова М. Я.* Субъекты авторского права // Проблемы современного авторского права : Межвузовский сборник научных трудов / Отв. ред. М. М. Богуславский, О. А. Красавчиков / М. Я. Кириллова. – Свердловск : УрГУ : Свердловский юрид. ин-т, 1980. – С. 56.
11. *Гаврилов Э. П.* Авторское право. Издательские договоры. Авторский гонорар. – М. : Юрид. лит., 1988. – С. 17.
12. *Дозорцев В. А.* Авторские дела в суде. Научно-практический комментарий / В. А. Дозорцев. – М., 1985. – С. 50.
13. *Дюма Р.* Литературная и художественная собственность. Авторское право Франции / Р. Дюма. – М. : Международные отношения, 1989. – С. 101.
14. *Серебровский В. И.* Вопросы советского авторского права / В. И. Серебровский. – М. : Изд-во АН СССР, 1956. – С. 67.
15. *Савельева И. В.* Правовое регулирование отношений в области художественного творчества / И. В. Савельева. – М. : Изд-во МГУ, 1986. – С. 53-54.